

JACOB VIS

De zwarte duivel

deel 1

GROTE LETTER BIBLIOTHEEK
DEVENTER

1

Nunspeet 1913

Het Ronde Huis stond in het buitengebied van Nunspeet, twee mijl ten oosten van het dorp: een reusachtige rozerode steenpuist oprijzend uit de heidevelden. Hoewel mensen die zichzelf een goede smaak toedichtten het een monsterlijk bouwwerk vonden en er in het dorp even wilde als ongecontroleerde geruchten rondgingen over de liederlijke taferelen die zich erin zouden afspelen, was het Ronde Huis het enige gebouw van allure in de wijde omtrek. Het was gigantisch. Drie verdiepingen hoog, gebouwd in een volmaakte cirkel met een zuilengalerij rondom de hele benedenverdieping die veel weg had van de galerij van een plantershuis op Sumatra's Oostkust, het gebied waar de eigenaar, Frank van Vliet, zijn fortuin had vergaard. Frank had een deel van zijn kapitaal geïnvesteerd in de bouw van het huis en in de ontginning van tweeduizend hectare heide en zandverstuiving eromheen. Verstandige mensen verklaarden hem voor gek om in die negorij en op die schrale zandgrond een bosbouwonderneming te beginnen,

maar Frank had, bij alles wat je verder van hem kon zeggen, de vooruitziende blik en de neus voor kansen van de ware zakenman. Hij had de grond voor slechts acht gulden per hectare van de Staat gekocht onder het beding dat hij de woeste grond een nuttige bestemming zou geven. Hij had ook tweehonderdtachtig bunder naaldbos gekocht en gezien dat de boomgroei goed genoeg was om binnen een generatie een behoorlijke opbrengst te geven. Al tijdens de bouw van het huis in 1905 begon hij met de bosaanleg in een tempo van tweehonderd hectare per jaar. Nu, acht jaar later, kwamen de eerste mijnhoutplantages al in sluiting. Weer acht jaar later zou de eerste houtoogst plaatsvinden. Als de ontwikkeling doorging zoals in de eerste jaren na de ontginning, dan zou hij nog bij leven de vruchten van zijn eigen volwassen grovedennenbos plukken en zich kunnen verkneukelen over de nederlaag van zijn criticasters. Dat waren er velen, maar omdat hij ook machtige vrienden had durfde niemand die kritiek hardop in gezelschap uit te spreken. De boeren die in de winter meewerkten aan de heideontginning en het planten van de jonge dennetjes, waren veel te blij met hun winterklus om de landeigenaar te verontrusten met las-

tige vragen. Dus bleven de praatjes beperkt tot de plekken die daar bij uitstek geschikt voor waren: de kroeg, de kerk en de bedstee. Frank ging zelden naar de kroeg, nooit naar de kerk en hij bedreef de liefde in een hemelbed of in de open lucht. Hoe hij dan toch precies wist wie er over hem gekletst hadden, was een raadsel dat de ergste roddelaars op pijnlijk duidelijke wijze gewaar werden: ze kwamen nooit meer aan de bak. Frank moest een geheimzinnig le-gertje informanten hebben dat hem precies op de hoogte hield van al hetgeen men zo verdomd graag voor hem verborgen hield. De kern van zijn personeel bestond uit opzichters die hij uit Indië had meegenomen: kerels die net als hun baas zwijgzaam, spijkerhard en meedogenloos waren. De dorpingen die voor meneer Van Vliet werkten hadden geleerd dat er maar één manier was om hun baan te houden: mondje dicht, wat je ook hoort of ziet.

En zwijgzaam, dat waren de Veluwse boeren. Zwijgzaam, schijnbaar slaafs en behept met de overtuiging dat je nooit het achterste van je tong moest laten zien. Als Frank in het voorjaar zijn dagelijkse inspectierit te paard naar de ontginning maakte en de boeren met de pet in de hand langs het bospad stonden om

hun heer en meester te begroeten, leek het of hij ze stevig in de hand had. Maar schijn bedriegt en al in het eerste jaar van de bosaanleg had Frank ontdekt dat zijn boerenarbeiders dezelfde geniepige trucs toepasten om met minder inspanning meer werk te maken als zijn Chinese en Javaanse koelies destijds in de tabak. Als die betrapt werden omdat ze stenen in de onderkant van de tabaksmanden legden of stukblad tussen een baal heelblad schoven, kregen ze er ongenadig van langs. In Deli was het afranselen van koelies staande praktijk op de Nederlandse ondernemingen. Helaas mocht je in het moederland de arbeiders niet slaan. Hier moest je dus andere methoden toepassen om de wind eronder te houden. Kortten op het loon en werk voor eigen rekening over laten doen, waren de meest gebruikte strafmaatregelen. En als de overtreder in herhaling viel, kreeg hij zonder pardon zijn congé.

Niet iedere boer verhuurde zich in het winterhalfjaar als bosarbeider aan het Ronde Huis. De gebroeders Gerrit en Benjamin Jonker verkozen een onzeker maar zelfstandig bestaan als houtskoolbranders boven de verkapte slavernij in de heideontginning. Zij behoorden tot de weinige autochtonen die de landheer als een

normaal mens tegemoet traden. Net als hun jongste zus Geertje die als dienstmeisje in het Ronde Huis werkte en daar met verfrissende vrijmoedigheid haar werk deed. Frank kon die ongedwongenheid van de Jonkers wel waarderen en als hij langskwam op zijn dagelijkse rit naar de bosaanleg, bleef hij soms staan om een praatje te maken.

Sinds ze op de brede brandgang tussen het oude bos en de jonge aanplant hun meilers bouwden, zagen de gebroeders Jonker meneer Van Vliet iedere dag. In het begin was hij alleen en reed hij op een slanke, donkerbruine volbloedmerrie die zo ongedurig was dat ze haar ruiters nauwelijks de tijd gunde om te blijven staan, zodat meneer Van Vliet op die dagen na een korte groet weer verdween. Benjamin keek hem dan na tot zijn tien jaar oudere broer Gerrit hem tot de orde riep. 'Bennie, schiet op. Deze moet vandaag nog dicht.'

'Ja, ja, ik kom al,' mompelde Benjamin en hij ging met nauw verhulde tegenzin weer aan het werk. Het praatje met de bouseigenaar was vaak het enige dat de stilte van de dag doorbrak. Gerrit was geen prater en er konden dagen voorbijgaan waarin ze nauwelijks meer dan een paar woorden tegen elkaar zeiden. Zelfs

tijdens de schaft, als ze bij een koffievuurtje hun boterhammen opaten, zeiden ze zelden meer dan het hoogstnoodzakelijke. Soms kon Benjamin zijn broer verleiden over diens passies te praten: paarden en vrouwen, twee onderwerpen waarover hij met smaak kon vertellen. Hij had vier jaar bij de cavalerie gediend en het scheelde weinig of hij had het tot marechaussee geschopt, maar de dood van hun vader had hem, als oudste zoon, terug naar het ouderlijk huis gedwongen om de kost voor zijn acht jongere broers en zusjes te verdienen. Die waren inmiddels uitgezwermd en hadden zelf een bestaan opgebouwd. Alleen Benjamin was thuis gebleven, net als hun moeder die voor het boerderijtje, de kippen en de moestuin zorgde. Hun werkkapitaal was Marie, het paard dat Gerrit na de dood van hun vader van diens baas had afgetroggeld. De merrie was half zo oud als Gerrit – wat voor een koudbloed een respectabele leeftijd is – en nog steeds in staat om het zware boswerk te verrichten. Ze hadden haar als zoenoffer gekregen van de boer waar hun vader zich als knecht letterlijk had doodgewerkt. Op 28 april 1906 was hij, zesenvierzig jaar oud, in het bijzijn van zijn vrouw en jongste zoon, die moesten helpen om onkruid

te wieden op een bietenveld, onwel geworden en vrijwel onmiddellijk gestorven. Het beeld van zijn moeder die schreeuwend van woede en onmacht naast zijn stervende vader neerknielde was in Benjamins geheugen gegrift. Ook nu, zeven jaar later, kon hij zich dat beeld haarscherp voor de geest halen. Gerrit had als oudste zoon de begrafenis geleid. De volgende dag ging hij in zijn huzarenuniform naar de baas van zijn vader om verhaal te halen. Wat de twee mannen bespraken bleef van weerskanten geheim, maar Gerrit kwam terug met een trofee: een zeven jaar oude koudbloedmerrie die hun vader nog had beleerd, met tuig en kar. Ze noemden het dier Marie, naar hun moeder die na de begrafenis met een verbeterd gelaat had rondgelopen en met een triomfantelijk lachje het resultaat van de onderhandelingen had begroet. Daags daarna had Gerrit, alweer in uniform, het sprokkelrecht van de bossen van meneer Van Vliet verworven. Hij zat aan het einde van zijn dienstdienst en in plaats van bij te tekenen als marechaussee, nam hij ontslag bij het leger en begon de houtskoolbranderij met zijn jongste broertje als duvelstoejager. Marie verrichtte onschatbare diensten. Als de gebroeders hun meilers bouwden had ze een

poosje rust en stond ze voor de kar te wachten tot ze weer een vracht hout of veenbesplagen moest halen. Ook dat was niet al te zwaar, maar het uitslepen van de houtresten en vooral het stobben rooien vergde het uiterste van haar krachten. Benjamin hield van de merrie en de affectie was wederzijds. Gerrit, ervaren paardenman, had hem de kunst van het uitslepen geleerd en inmiddels was de leerling beter dan de meester. Meneer Van Vliet was zelfs een keer met prins Frederik speciaal naar hem komen kijken toen ze aan het stobbenrooien waren: voor man en paard onmenselijk zware arbeid. De prins was van de landauer gestapt om Marie over haar neus te aaien en een paar klontjes te geven. Hij had vriendelijk met Benjamin gepraat, die hem blozend te woord had gestaan terwijl het zweet in straaltjes van zijn voorhoofd liep. Hij rook zijn eigen zweetlucht en die van Marie, maar het leek de prins niet te deren en na een hoffelijke groet had hij zijn hoed gelicht en was weer in de landauer gestapt. Benjamin staarde hem na. De prins had met hem gepraat alsof hij een gewoon mens was en niet torenhoog boven hem stond! Gerrit, die van een afstandje had toegekeken, ging weer aan het werk, terwijl zijn jongere broer

roerloos naar de landauer staarde tot die om de bocht van de brandgang verdween.

‘Asjemenou,’ zei Benjamin zachtjes. Hij keek schuw naar zijn broer. ‘Ja, ja, we gaan al,’ mompelde hij toen Gerrit een korte hoofdbeweging maakte. Hij pakte de leidsels op en zette het paard aan het werk. Het bezoekje van de prins was een halfjaar geleden, net voor de winter van 1912, die zo streng was dat ze gedwongen waren de vastgevroren stobben te laten zitten en alle aandacht aan de meilers moesten geven. De vraag naar houtskool was zo groot dat ze in een paar maanden door hun hele voorraad heen waren en zich kapot moesten werken om nieuwe meilers te zetten van het hout dat her en der nog in het oude bos was blijven liggen. Houtskool maak je van afvalhout dat nergens anders voor geschikt is, hooguit voor de houtkachel. Dat gaf nogal eens aanleiding tot felle ruzies met de buren die hout kwamen sprokkelen in de percelen waar de gebroeders Jonker het sprokkelrecht hadden gekocht om de resten die na de houtoogst overbleven tot houtskool te verwerken. Hoewel dat sprokkelrecht wel ergens op papier stond, moesten ze de burenruzies zelf beslechten, want in de winter zag je de hoge heren zelden buiten hun